

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Examensarbete

Från gudsfruktan till moral

*Övergången mellan normalplan 1900 till
undervisningsplan 1919 i förhållande till
läraryrkets professionalisering*

Författare: Sara Goos
Handledare: Jonas Svensson
Examinator: Torsten Löfstedt
Termin: HT19-VT20
Ämne: Religionsvetenskap
Nivå: 15hp
Kurskod: 2RKÄ02

Abstract

This study compares the curriculum for public school from 1900 with the curriculum from 1919 in Sweden. From the second half of the nineteenth century, teaching as a new profession took form. Reforms within and between the Swedish government and the Church of Sweden collaborated to turn school as an institution into a governmental concern rather than a church matter, as it was before.

The teachers' new professionalism in turn affected the idea of what school should contain. New reforms resulted in a new curriculum, established in 1919. The new curriculum presented a different view on the teacher's role than before. Earlier, the individual teacher chose more freely exactly what subject matters were to be taught. Democratic and industrial revolutions also changed the focus and purpose of education. Instead of putting the fear of God in the pupils, which the catechism stood for, the life and teachings of Jesus became the new form of Christian moral code taught in schools. The teacher was not above all else a representative of God, but instead a competent leader who raised and socialized a new generation of industry workers.

Nyckelord

Folkskola, Normalplan 1900, Undervisningsplan 1919, Professionalisering, Lärare, Fridtjuv Berg, Kristendomskunskap, Kyrka, Väckelserörelser

Innehåll

1. Inledning	3
1.1 Syfte & Frågeställningar	4
1.2 Metod och material	5
1.2.1 Avgränsningar	6
1.3 Teoretiskt ramverk	8
1.4 Tidigare Forskning	10
2. Sverige under 1800-talet – religiös förändring	12
2.1 Kyrkans angelägenhet	14
2.2 Professionaliseringen av läraryrket	15
2.3 Folkskolläraarnas arbete mot en bättre utbildning	17
2.4 År 1909	19
2.5 Skolans styrning	20
3. Kristendomens plats i folkskolans nya styrdokument	22
3.1. Jämförelse mellan läroplaner	23
3.2. Lärarens roll	24
3.3. Stoff	25
3.4. Luthers Lilla katekes och Jesus	26
3.5. Moral	27
4. Analys och diskussion	30
Referenser	36

1. Inledning

En kväll när jag satt och slötittade på TV kom jag över en dokumentär från Vetenskapens värld, sänd 11/9–2017, där de blickade in i historien kring de nya arkeologiska fynden från Varnhem. För mig var det spännande att följa hur de kristna vikingarna hade bosatt sig i Västergötland och skapat ett kristet samhälle med Varnhem i centrum. Utgrävningen från Varnhem visar att kristendomen har varit i Sverige cirka ett sekel längre än vad forskare tidigare trott. När Olof Skötkonung döptes hade en liten del av Sverige redan varit kristet sedan cirka hundra år tillbaka.

Även om Olof Skötkonungs begravningsplats inte kan bevisas, har flera stora kungar begravts vid Varnhems klosterkyrka, bland annat flera ur Eriksätten och Birger Jarl, visar på att kristendomen har haft stort inflytande i Sverige sedan 1000 år. Men under 1800-talet började befolkningens förhållning till kyrkan i Sverige förändras och avta för att till sist hamna där vi är idag, i ett av världens mest sekulariserade länder. I en studie som World Value survey har gjort är Sverige det land som är både högst inom självförverkligande och har bland de högst rationaliserade tankar av alla länder i världen.¹ Men hur kom vi hit? Eftersom jag utbildar mig till både religions- och historielärare drogs mina tankar till skolan och dess förhållande till kyrkan.

En historisk bakgrund skapar förståelse för att allt har en resa, likaså läraryrket. Lärarbristen ökar och enligt lärarförbundet beräknas Sverige ha en brist på drygt 65 000 lärare vid 2025.² Förståelsen för läraryrkets ursprung kan ge en helhetsbild för hur långt yrket har kommit. Dagens problem är inte samma som då. Att studera hur de aktiva personerna som drev professionaliseringen framåt vid förra sekelskiftet kan ge inspiration till de reformer som behövs idag.

Läraryrket kommer alltid att vara ett viktigt yrke. Tillsammans med skolans styrdokument formar, fostrar och utbildar lärarna vår framtid. Vad är inte bättre än att då studera hur skolans styrdokument har förändrats i förhållande till lärarkårens professionalisering?

¹ World Value Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings> (hämtad 2020-02-04)

² Lärarförbundet, lärarbrist, <https://www.lararforbundet.se/taggar/lararbrist> (Hämtad 2020-02-17)

1.1 Syfte & Frågeställningar

Syftet är att studera professionaliseringens eventuella effekter på styrdokumentet. Går det att hitta ett samband mellan lärarkårens professionalisering och styrdokumentet under tidigt 1900-tal, är något som jag kommer studera närmre.

Jag vill få större förståelse för läraryrkets uppkomst och hur långt utvecklingen har kommit från att först bli ett eget yrke. I ljuset av min egen utbildning till lärare har jag i denna studie fått möjlighet att studera arbetarklassen samt religionens inflytande på befolkningen i kombination med en kulturell förändring

Frågeställningar:

- Hur gick läraryrkets professionalisering till?
- Vilka om några spår kan man se av lärarnas professionalisering i jämförelse mellan normalplan 1900 och undervisningsplan 1919?

1.2 Metod och material

Uppsatsens struktur är att först svara på frågeställningen om läraryrkets professionalisering och sedan göra en jämförelse av normalplan 1900 och undervisningsplan 1919. På så sätt blir analysen en diskussion av professionaliseringens spår i styrdokumentet. För att få svar på min frågeställning om skillnaderna mellan de två läroplanerna, har jag valt att göra en jämförande och kontextualiserande innehållsanalys. Mina primärkällor har varit normalplan 1900 och undervisningsplan 1919 vilka jag jämför med varandra för att sedan sätta i förhållande till deras samtid och läraryrkets professionalisering, alltså själva kontexten. Styrdokument i detta sammanhang är de framtagna lagar och dokument som ligger till grund för det som ska läras ut i skolan.

De tidigaste styrdokument kan ses som en resa till en tydlig utveckling mot hur en läroplan bör formas. Läroplanerna före 1878 hade ingen tidsram för hur de olika ämnena skulle fördelas i undervisningen. Normalplan 1883 utgick från den nya folkskolestadgan från 1882³ och normalplan 1889 var ytterst lik normalplan 1900 men mindre utförlig.⁴ Styrdokumentet ges ut av ecklesiastikdepartementet. Ecklesiastikdepartementet hade under åren 1840–1967 hand om de regeringsärenden som berörde kyrka, utbildning, forskning och kultur. Efter 1967 bytte ecklesiastikdepartementet namn till utbildningsdepartementet och slutade därmed även hantera ärenden som berörde kyrkan. Minister för ecklesiastikdepartementet under utgivningen av normalplan 1900 var Nils Claëson (1848–1910). Värner Rydén (1878–1930) var ecklesiastikminister under utbildningsplan 1919s utgivning.

Normalplan kallades de första av folkskolans läroplaner. Den första kom ut 1878 och den sista vilket även blev den fjärde var den normalplan som kom ut år 1900. Nästa läroplan kom att kallas för undervisningsplan och var då undervisningsplan 1919. Enligt normalplan 1900 gick barnen först i två till tre år i småskola för att sedan gå över till folkskola under resterande år. Barnen skulle gå i skolan när de var mellan sju till fjorton år. Ett läsår var åtta månader. Något som förändras till år 1919 då barnen nu skulle gå sex år i folkskola. Från 1918 har alla

³ Hartman, 2000, s.25, 216.

⁴ Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, utfärdad år 1889, Göteborgs universitet, <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/57506>, (hämtad 2020-02-11)

kommuner en skyldighet att ordna sex år i folkskola samt två ytterligare år i fortsättningsskola.⁵

I min studie får jag ta hänsyn till politisk historia.⁶ Här får jag välja ut det jag anser är relevant för min studie och avgränsa mot övrigt material. Den politiska aspekten är viktig men eftersom det inte är det jag vill studera med min frågeställning, behövs en viss avgränsning. Den religionspolitiska aspekten är samtidigt viktig för att få en kontext till vad som händer under perioden då normalplan 1919 formuleras fram. Utöver den politiska och den samhälleliga kontexten har jag även valt att gå in på skolans historia innan normalplan 1919 kom ut för att skapa förståelse kring lärarens professionalisering vilken kommer vara en del i min studie. Christina Florins avhandling *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906* (1987) samt Lennart Tegborgs bok *Folkskolans sekularisering 1895–1909: upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige* (1969) är viktiga i min studie då de ger en tydlig förklaring för hur professionaliseringen gick till. Även om deras forskning kan verka lite gammal är det dem senare studier om läraryrkets professionalisering refererar till.

Kopplingen till kyrkan som förändrades gradvis från 1842 års folkskolestadga fram till 1919 då undervisningsplan 1919 sattes i bruk är främst relevant för min studie. Genom gedigen sökning över Google Scholar samt på bibliotek, har jag hittat bra litteratur som har hjälpt mig att både förstå samhället under 1800-talets andra hälft och förändringarna i styrdokumentet under sekelskiftet.

1.2.1 Avgränsningar

I studien kommer jag senare jämföra styrdokumentet med varandra i ljuset av professionaliseringen och samhället runtomkring för att skapa en diskussion kring vad som påverkade styrdokumentet till förändring. Här måste jag avgränsa mig tydligt eftersom det finns många faktorer till förändring. Däremot ska jag notera de faktorer som kan spela in i en sådan här process i min diskussion, bland annat samhällets egen sekulariserande förändring.

⁵ skolmuseet.se, skolhistoria i årtal, http://www.skolmuseet.se/skolans_historia.htm, (hämtad 2020-02-14).

⁶ Tosh, John, *Historisk teori och metod*, 3. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011, s.75.

Globalisering, modernisering och sekularisering är faktorer som påverkar varandra. Med moderniseringens framfart blir det närmre till allt. Varor fraktas långa avstånd och med handelns hjälp krymper världen och samhället globaliseras. Med moderniseringen av samhället kan religionen reagera på olika sätt, antingen genom anpassning, nytolkning eller bli mer konservativt. Det kan också bli som i Sveriges fall, nedgång av religion.⁷

Sekulariseringen har många orsaker vilket gör att jag kommer få avgränsa mig i detta område. Lärarkyrkans professionalisering är en reaktion på sekularisering och kommer i denna studie delvis tas ur sitt sammanhang från påverkande faktorer.

I undervisningsplan 1919 finns det hela sju utförligt genomgångna former på hur folkskolan kan se ut. Den som jag har utgått ifrån i min studie är A-formen sjukklassig skola vilken jag kommer avgränsa mig till. Utöver denna finns även A-formen sexklassig skola, första B-formen sjukklassig resp. sexklassig skola, andra B-formen sjukklassig resp. sexklassig skola, samt tredje B-formen sjukklassig eller sexklassig skola.⁸ De olika former som finns i undervisningsplan 1919 finns inte med i normalplan 1900. Där finns det enbart en variation för småskola, en för fast folkskola, samt en för flyttande folkskola. I normalplan 1900 kommer jag avgränsa mig till fast folkskola.

Anledningen till de olika formerna var att staten försökte ena den svenska skolan så att alla barn i landet skulle få ungefärligt samma undervisning, vilket inte var helt enkelt. Därför valde ecklesiastikdepartementet att till undervisningsplan 1919 ha flera olika versioner för de scenarion som skulle kunna uppkomma i skolorna. Exempelvis växelskola där flera årskurser har lektion samtidigt och de äldre barnen hjälper till att lära ut till de yngre. Innehållet är övergripande detsamma i de olika formerna, endast olika fördelat över de olika årskurserna för att underlätta olika versioner. A-formen sjukklassig skola är den form som officiellt ansågs av ecklesiastikdepartementet vara den som främst borde användas och därmed utgår även jag från den.

⁷ Furseth, Inger & Repstad, Pål, *Religions sociologi: en introduktion*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005, s.108.

⁸ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/51541> (hämtad 2020-01-20), s.19–25.

1.3 Teoretiskt ramverk

Läroplansteori är ett område som riktar sig mot vad som ska läras ut och hur det ska läras ut, samt den pedagogiska grunden bakom arbetet med eleverna. Utifrån den relevanta samtids föreställningar om lärande och inlärningsprocesser skapas och formas de olika styrdokument som används i skolan. I samband med teorier diskuteras det om vad som är kunskap och hur kunskap ska uppfattas, liksom vad som är värt att veta och vad det innebär att veta vissa saker, alltså den sociala innebörden av kunskapen. Kunskapen utgår sedan även utifrån makt, både utifrån perspektivet att makthavarna i landet vill forma och välja vad som ska läras ut i skolorna men också utifrån vad som anses behövligt för att utveckla individer som i ett demokratiskt samhälle kan hjälpa landet att utvecklas framåt.⁹

Kunskap som begrepp kan ha många definitioner. Politiker använder gärna begreppet när de pratar om skolan men har svårt att specificera det. Kunskap formas som sagt utefter dess aktuella samtid men beskrivs ofta utefter Aristoteles tre olika former av kunskap. Episteme står för vetenskapen och det som människan med säkerhet kan veta. Techne utgår från skapandet och formandet ur vilken individer vet hur något skall göras i praktiken. Den tredje är praktisk till utformningen men handlar om handlingar utifrån etik, vilken benämns som praktisk klokhet, och kallas för fronesis.¹⁰

Kunskap som begrepp är inte definierat i styrdokumentet vilket gör att det kan vara Aristoteles definition som används, men det kan också vara en annan definition. Genom en koppling till kunskapens grund och föreställningen om hur det ska läras ut, väljs sedan relevant material in i styrdokumentet. Daniel Sundberg, forskare inom läroplansteori vid Linnéuniversitetet, menar på att det finns flera utvecklingslinjer i det svenska läroplansteoretiska området vilka både påverkas av samtids kulturella strukturer, men också påverkar varandra i förhållandet till hur de utarbetas utifrån vad som tidigare fanns. Till exempel har politiker valt att åter igen strukturera upp och strama åt innehållet i 2011 års

⁹ Lundgren, Ulf P., Säljö, Roger & Liberg, Caroline (red.), *Lärande, skola, bildning*: [grundbok för lärare], 3., [rev. och uppdaterade] utg., Natur & kultur, Stockholm, 2014, s.140,141.

¹⁰ Wahlström, Ninni, *Läroplansteori och didaktik*, Andra upplagan, Gleerup Utbildning AB, Malmö, 2016, s.38,39.

läroplan jämfört med 1994 års läroplan vilken var öppen för läraren att tolka och själv bedöma vad som var viktigt att ta med i de olika ämnena.¹¹

Donald Broady var den första att mynta begreppet 'den dolda läroplanen' i Sverige och definierar begreppet som allt det som skolan lär eleverna utöver det som står i läroplaner, alltså den bakomliggande ideologi som finns i samhället. Det handlar oftast om sådant som läraren omedvetet gör som präglar eleven i skolmiljö, som kanske inte alltid gynnar eleven men som på ett sätt förbereder eleverna för samhället. Grunden är hur lärarens roll i skolan ska specificeras och vad läraren ska göra med den tid som är faktisk lektionstid och närkontakten med eleverna. Fostran försvinner inte från lärarrollen utan stannar kvar, däremot ska läraren fokusera mer på motivation samt hur lärarens attityd mot eleverna avspeglar vad eleverna omedvetet kommer lära sig.¹²

En läroplan ska fylla olika funktioner i ett utbildningssystem och är uppbyggd av en struktur som ska vara till grund för urvalet av kunskap, färdighet och förmåga. Den ska också vara organiserad på ett sådant sätt så att innehållet i de olika ämnena och lärmiljöerna blir enhetlig i sin bedömning. Det vill säga att det ska bli tydligt för både lärare och elev vilka mål som ska uppnås och hur det ska examineras och utvärderas.¹³

¹¹ Wahlström, 2016, s.76,75. Daniel Sundberg har skrivit ett kapitel i Wahlströms bok under rubriken Läroplansmodeller i den svenska läroplansutvecklingen.

¹² För vidare läsning, läs Donald Broadys artikel "Den dolda läroplanen" i tidskriften *Krut*, Göteborg, 2007.

¹³ Lundgren, Säljö, & Liberg, 2014, s.140.

1.4 Tidigare Forskning

Det finns mycket skrivet om läroplaner. Sven G. Hartman, pedagog vid Stockholms universitet, skrev år 2000 vid Linköpings universitet tillsammans med Edgar Almén, Ragnar Furehed och Björn Skogar boken *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. I boken beskriver Hartman i ett kapitel hur religionsämnet formades, från 1842 års folkskolestadga och fram till Lpo94 och den läroplanens utvecklande med motgångar och framgångar. Boken är konkret och lätt att förstå men är något ytlig i sin beskrivning. När det gäller läraryrkets professionalisering har Christina Florin, professor i kvinnohistoria, gjort sin avhandling *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906* vid Umeå universitet år 1987. Studien fokuserar på feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom lärarkåren. Lennart Tegborg (1935–2012), kyrkoherde och författare, skrev boken *Folkskolans sekularisering 1895–1909: upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*, skriven år 1969. Tegborg har en gedigen forskning av läraryrkets professionalisering och även om hans forskning kan upplevas gammal är den fortfarande högst aktuell.

Åke Isling (1918-2002), pedagog och författare, har lagt fokus på skolan i förändring med sina två avhandlingar *Kampen för och mot en demokratisk skola 1 Samhällsstruktur och skolorganisation*, utgiven 1980 samt *Kampen för och mot en demokratisk skola 2 Det pedagogiska arvet*, utgiven 1988. Isling följer skolans förändring från 1800-talet och fram till böckernas samtid. Böckerna studerar hur förändringarna skildrades utifrån samhällsstruktur och pedagogik. Likt Isling har Kerstin Skog-Östlin (1984) gjort en studie som riktar sig mot det pedagogiska, vid namn *Pedagogisk kontroll och auktorietet: En studie av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring folkskollärarutbildningen, läroverkslärarutbildningen och lärarhögskolan*. I studien studerar Skog-Östlin bland annat folkskollärarnas utbildning samt vad som står i deras styrdokument.

Gunnar Richardsson (1924-2016), politiker och historiker, studerade utbildningssystemets utveckling i sin bok *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*, utgiven 2010. Richardsson börjar sin studie i medeltidens klosterekolor men lägger fokus vid 1900-talets större reformer, samt förhållandet mellan skola och kyrka fram till avbrottet under 1900-talet. Även statsvetaren Karl-Göran Algotsson har gjort en doktorsavhandling *Från katekestvång till religionsfrihet*, publicerad 1975. Algotssons studie är en av de viktigare

studier som jag har att luta mig mot. Algotsson studerar den svenska skolans förändring från krisen under 1890-talets slut och fram till 1960-talets bredare religionsinriktning utifrån ett politiskt perspektiv där de drivande personerna bakom lyfts fram.

I den gedigna läroboken *Lärande skola bildning - Grundbok för lärare* (2014) ger författarna Ulf P. Lundgren, läroplansteoretiker; Roger Säljö, forskare inom pedagogisk psykologi; och Caroline Liberg, professor i pedagogik, didaktik och utbildningsstudier, en översiktlig resa genom skolans historia i Sverige, vilken ska vara en grund för lärarstudenter att stå på. Här finns även delar av forskningen kring läroplansteorier samt hur utvecklingen har sett ut genom åren. Pedagog Ninni Wahlström har i sin bok *Läroplansteori och didaktik* (2016) studerat och förklarat olika läroplansteorier. I studien sammanställs hur läroplansteorierna förhåller sig till kunskap och hur teorierna har förändrats i utformning genom åren, från det första styrdokumentet och fram till dagens läroplan.

Min studie studerar relationen av professionaliseringen i jämförelse till normalplan 1900 och undervisningsplan 1919, något som jag inte har hittat tidigare studier om. Vad förändrades i styrdokumentet och vilket är på grund av att lärare blev en egen profession, är det som jag kommer ta reda på i min studie.

2. Sverige under 1800-talet – religiös förändring

Fransmannen Constantin François Volney var den första att ifrågasätta Jesus existens under år 1791, något som tidigare aldrig hade varit ifrågasatt. Volney påstod i sin text att alla religioner egentligen var densamma och hans tankar fångades snabbt upp av engelsmän som tog avstånd från den religiösa skolan.¹⁴ Ifrågasättandet av Jesus existens utvecklades ur franska revolutionen och upplysningens tankar där företrädarna för det nya tänket var emot institutionaliserad religion, vilket kristendomen var. Strömningar av nya grenar av kristendomen började förflytta sig upp mot Sverige från Europa, däribland pietismen som var en kristen frikyrklig inriktning från Tyskland vilken lade fokus på bland annat bibelstudier. Svenska kyrkan försökte minska frikyrkornas framfart genom konventikelplakatet som infördes 1726, vilket innebar att fram till 1858 var det förbjudet att samlas hemma utanför familjen för att diskutera religion.

Under 1800-talets andra hälft började det ske stora folkförflyttningar som förändrade Sveriges samhällsstruktur. Det blev en urbanisering, som innebar att människor flyttade in till städerna för att jobba i de nya industrierna. Detta gjorde att även handeln, som var påverkad av globaliseringen blev mer global. De mindre städerna som var Sveriges leverantörer av både järn och skog fick ett uppsving. Tack vare bra råmaterial var det enklare för industrierna att tillverka sina produkter och Sveriges förbättrade ekonomi ökade levnadsstandarden för befolkningen.¹⁵

1862 kom en kommunalförordning som skiljde på ansvaret mellan andliga och världsliga frågor som uppkom i socknen. Detta blev en vändpunkt för samhället och Svenska kyrkans samarbete. År 1866 fortgick uppdelningen när fyrståndsriksdagen ersattes med den nya tvåkammarriksdagen och efter 1870 blev det även möjligt för dem som inte var protestantiskt kristna att väljas in i riksdagen. Utöver de statliga reformerna, var även 1800-talets senare hälft en tid då ett flertal väckelserörelser började få anhängare och allt större inflytande i samhället. Fram till 1910-talet var utvandringen till Amerika stor, delvis på grund av de dåliga skördarna men också på grund av den frihet som Amerika lovade de ankommande med

¹⁴ Ehrman, Bart D., *Did Jesus exist?: the historical argument for Jesus of Nazareth*, 1st ed., HarperOne, New York, 2012, s.14,15.

¹⁵ Isacson, Maths & Morell, Mats (red.), *Industrialismens tid: ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*, 1. uppl., SNS förl., Stockholm, 2002, s.45

sin religiösa tolerans. Sverige var ännu långt ifrån fritt i sitt religionsutövande, oavsett om det var andra religioner eller bara en annan gren av den kristna tron.¹⁶

På den lokala nivån var kyrkan fortfarande stark. Beroende på stift kunde Svenska kyrkans gudstjänstordning variera över landet, exempelvis i struktur på nattvard och dop. Variationen skapade konflikter mellan de pastorala företrädarna vilka var präster och klockare.

Frikyrkorna som började bli starka under 1800-talets mitt, konkurrerade med kyrkans dominans och började kämpa för sin rätt i samhället. Kyrkans inflytande i det svenska samhället och befolkningen satt kvar fram till år 1888 då det inte längre var straffbart att utebli från husförhör. Det innebar att befolkningen inte fick tillhöra en annan religion eller annan inriktning på kristendomen. Det fanns endast några enstaka fall, oftast folk från överklassen som innan 1888 kunde tillhöra en annan religiös församling än Svenska kyrkan. Dessutom var det främst handelsmän från andra länder som hade annan religiös åskådning.

Husförhör byttes ut mot examination i några stift medan andra stift valde att ta bort det helt.

Väckelsens rörelser ansåg mestadels att kyrka och stat inte hade med varandra att göra.

Många ansåg sig stå för den rena och rätta evangeliska läran och anhängarna var ofta kvar som medlemmar i Svenska kyrkan, något som gör att antalet väckelser och dess anhängare är svårt att beräkna under slutet av 1800-talets senare hälft. Många av väckelserörelserna sökte inte heller statligt godkännande, just på grund av att de ansåg sig ha den rätta evangeliska läran.¹⁷

¹⁶ Bertson, Martin, Nilsson, Bertil & Wejryd, Cecilia, *Kyrka i Sverige: introduktion till svensk kyrkohistoria*, Artos, Skellefteå, 2012, s.269.

¹⁷ Bertson, Nilsson & Wejryd, 2012, s.271,272, 274.

2.1 Kyrkans angelägenhet

Att föra in skolan i samhället tog tid men var inte omöjligt i ett land som Sverige där hela strukturen var i förändring. Det tog längre tid att genomföra allmän skolgång på landsbygden än i städerna eftersom barnen behövdes i arbetet på gårdarna.¹⁸ Samtidigt med Sveriges urbanisering och uppdelning mellan kyrka och skola skapades en möjlighet till ett nytt yrke, nämligen läraryrket. Här startades alltså det som kallas för professionaliseringen av den svenska folkskolan. Profession definierades under 1800-talet som heltidsarbete med lång utbildning som konfirmerades med ett slags examensbevis, examina som även gjorde att professionen kunde kräva monopol på sitt yrke.¹⁹ Läraryrket professionaliserades under slutet på 1800-talet och precis som övriga professioner behövde även lärarkåren samlas i sin gemenskap för att kunna skapa förändring och driva yrket framåt i en förbättrad position.

Folkskolan var en kyrklig angelägenhet och det innebar att kyrkan även beslutade om folkskolans ekonomi. Skolans del i församlingen var stor och betydelsefull. Huvudämnet var kristendomsundervisningen och Luthers Lilla katekes var läroboken fram till 1919. Innan 1888 kontrollerades elevernas kunskaper genom husförhör, där även de vuxna fick visa sina kunskaper.²⁰ Präster ansåg sig även ha självskrivna rätt att medverka i kristendomsundervisningen vilken de även bestämde över, mycket på grund av sin ställning i samhället. Prästen blev således utan något motstånd ordförande i skolstyrelsen som varje skoldistrikt hade från 1842 och framåt.²¹ Folkskolestadgan var den första i sitt slag som reglerade skolan. Innan den fanns endast de reglerade husförhören som prästen höll i.

Innan läraren var det präster eller klockare som höll i utbildningen med mål att skapa en god lutheran som kunde recitera Luthers Lilla katekes, då det var de som var de främst utbildade i socknen, samt höll i ansvaret för barnens utbildning. Klockaren var den som både vårdade kyrkan och dess inventarier samt ringde i kyrkans klockor. Efter 1686 var det även klockarens ansvar att förbättra folkets kunskaper i läsning och skrivning. Med 1842 års folkskolestadga var tanken att den delen av klockarens arbete skulle försvinna men på många håll fortsatte de två tjänsterna att kombineras. Fram till 1800-talets andra hälft innebar

¹⁸ Richardsson, 2010, s.54,55.

¹⁹ Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå universitet, 1987, s.72

²⁰ Bertson, Nilsson & Wejryd, 2012, s.271,272.

²¹ *Kristendomsundervisningen med särskild hänsyn till förhållandet kyrka-stat*, SOU 1964:30, <https://lagen.nu/sou/1964:30#sid1-img> (hämtad 2020-01-28), s.16.

undervisningen främst att fostra och forma befolkningen till goda lutheraner, vilket under denna tid även innebar en god svensk. Var man svensk var man också lutheran.

2.2 Professionaliseringen av läraryrket

1842 kom folkskolestadgan vilken gjorde att alla barn nu hade rättighet att gå i skolan och få en gedigen utbildning. Nu skulle även underklassens barn gå i skolan, något som tidigare var ett privilegium för de högre klassernas barn.²² 1842 års folkskolestadga innebar att varje församling i cirka 2300 skoldistrikt skulle inrätta minst en fast skola och att alla barn skulle ha rätt att gå i skolan, men det var fortfarande inte skolplikt. 1842 års folkskolestadga innehöll en ytterst vag förordning angående kunskapskrav, där miniminivån endast innehöll kristendomskunskap, skrivning och räkning. Den övre miniminivån var geografi, historia, naturlära och geometri. Det stod däremot inte vad som skulle läras ut i de olika ämnena utan vikten låg vid att skolor skulle inrättas, snarare än vad eleverna skulle lära sig i skolan.²³

1858 infördes mindre skolor, kallade småskolor, som skulle vara förberedande inför folkskolan. Småskolorna skulle komma närmare hemmen och det stora steget mellan hem och skola skulle därmed bli mindre. Tanken var även att kunna anställa 15–16 åriga flickor som lärare för att de mer utbildade lärarna skulle kunna ägna sin tid till folkskolan. Dock var småskolans roll något diffus. På många håll ersatte den folkskolan nästan helt och på andra ställen fanns den inte alls utan de unga nybörjarna skickades direkt till folkskolan. Småskolan existerade fram till 1972 och nämns även i normalplan 1900 vilken är framtagen för både folkskolor och småskolor.²⁴

Lärarens roll var kring 1840-talet och fram till 1870-talet att tjäna kyrkan. En god lärare skulle vara känd för sin gudsfruktan och kristna sedlighet. När en lärare skulle väljas in i församlingen hade kyrkoherden, vilket är ett annat namn för högre uppsat präst som oftast fanns i varje socken, och kyrkostämman störst beslutanderätt av hela församlingen om vem som skulle bli socknens nya lärare. Eftersom kyrkan bestämde vem som skulle bli lärare, gällde det för läraren att vörda och lyda prästen då det även var prästen som inspekterade om

²² Richardsson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*, 8. rev uppl., Studentlitteratur, Lund, 2010, s.52-54.

²³ Undervisningshistoria.se, folkskolestadga, <https://undervisningshistoria.se/folkskolestadgan-175-ar-vad-innebar-den/>, (hämtad 2020-02-14)

²⁴ Richardsson, 2010, s.55.

läraren gjorde sitt jobb korrekt under 1840-talet och fram till 1861 då den statliga folkskoleinspektören sattes in. Förhållandet mellan prästen och läraren samt övriga medlemmar med inflytande i församlingen var viktigt och något som även tydligt poängterades i en handledning till lärarna som gavs ut 1846: *Skolmästarkonst. Antydningar för lärare och skolinspektörer*, skriven av O. E. L. Dahm. I handledningen påpekas det tydligt och ofta att läraren bör värda sitt förhållande med prästen. Oscar Elis Leonard Dahm (1812–1883) var rektor i Kalmar innan han blev ledamot i tvåkammarriksdagen. Dahm skrev även läroböcker till folkskolan, bland annat i geografi och historia.²⁵

Folkskollärarymötena liknade på många sätt skråväsendet som avskaffades 1846. Däremot var folkskolläraernas kamp mot staten något annorlunda i utformandet eftersom målet var att utforma och bilda ett yrke där det gick att leva på endast ett jobb och inte behöva ha massa bisysslor upptill. Många av lärarna under slutet på 1890-talet hade bisysslor utanför sin lärarroll för att få ihop ekonomin.²⁶ Läraren fick dessutom hälften av sin lön i natura vilket ofta motsvarade en tunna råg samt foder till en ko.²⁷

1882 kom en ny folkskolestadga som ersatte den gamla från 1842. Den nya folkskolestadgan innebar att de obligatoriska skolorna skulle struktureras och ledas av skolrådet som skulle finnas i varje socken med kyrkoherden som huvudman.²⁸ Skolorna skulle inspekteras av statliga folkskoleinspektörer vilka hade insatts 21 år tidigare. Folkskoleinspektörernas uppgift var att kontrollera lärarnas kompetens och skicklighet i de olika ämnen som skolan höll för eleverna. Folkskoleinspektörerna kategoriserade lärarna utefter tre nivåer, goda, medelmåttliga eller under medel, vilka grundades i folkskoleinspektörernas föreskrifter som skolrådet och ecklesiastikdepartementet hade arbetat fram. Granskningen som folkskoleinspektörerna utförde skapade ett tryck på lärarnas egen utveckling och kompetens och ledde till att lärarna var tvungna att utbilda sig själva innan de kunde lära ut till eleverna, något som ökade kvaliteten i Sveriges skolor.²⁹

²⁵ Dahm, Oscar Elis Leonard, *Skolmästarkonst. Antydningar för lärare och skolinspektörer af O. E. L. Dahm, kollega.: Jemte ett bihang, innehållande några drag ur svenska bildningsanstaltarnas historia och nu gällande författningar rörande folkskolan.*, Kalmar. Hos Aug. Westin. 1846., 1846.

²⁶ Florin, 1987, s.88-90.

²⁷ Dahlberg, 2003, s.146.

²⁸ *1958 års utredning kyrka-stat, Kristendomsundervisningen med särskild hänsyn till förhållandet kyrka-stat* [Elektronisk resurs], Esselte, Stockholm, 1964 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:sou-626347>, s.19.

²⁹ Evertsson, Jakob, "Folkskoleinspektionen och moderniseringen av folkskolan i Sverige 1860-1910", *Historisk Tidskrift* (S), 132:4, 624-651, 2012 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-61497>, s. 631, 641-645.

2.3 Folkskollärarnas arbete mot en bättre utbildning

Fram till 1860-talet var folkskollärarnas utbildning mycket dålig och bestod endast av ett fåtal seminarier av sämre kvalitet där förhållandena var lika dåliga som i den fattigaste folkskola. 1862 kom det första reglementet som fastställde syftet för folkskollärarens utbildning vilken vid denna tid var att "bilda folkskollärare, vilka med kristligt sinne förena de teoretiska insikter och den praktiska skicklighet, som deras kall fordrar".³⁰ Redan tre år senare kom det ut ett nytt reglemente som ändrade syftet till "att för folkskolorna i riket bilda lärare och lärarinnor."³¹ Under åren mellan 1864 och 1914 hade folkskollärarytbildningen växt och blivit mer fyllig i sin utformning. Timplanerna hade blivit längre och fler ämnen skulle examineras av de nya folkskollärarna. Pedagogik, matematik, fysik, allmän historia, kristendom och modersmål var några av de ämnen som en folkskollärare numer skulle hantera och kunna. Det var alltså lärarens ansvar att examinera eleverna i kristendom och inte prästens. Med folkskollärarelevernas förkunskaper i de olika ämnena ställdes även krav på högre utbildning innan färdig examen. Det som förändrades först vid sekelskiftet var lokalerna i vilka seminarierna var inhysta. Från att ha utbildat sig i dåliga rum med krassa förutsättningar byggdes nu nya lokaler som var skapade för ändamålet och som skapade större självkänsla för de blivande folkskollärarna.³²

En del av professionaliseringens grundpelare var att forma föreningar för att kunna samlas och diskutera olika sociala och ekonomiska bekymmer som uppkom i yrket. Föreningen Allmänna Svenska Folkskolläramöten hade under åren 1871 och fram till 1913 tredubblats i deltagarantal.³³ 1895 infördes en skolkommitté med syfte att ha samma struktur på skolan över hela landet. Skolkommittén bestod av en styrelse med politiker som skulle ena strukturen på skolan till ett fåtal varianter över hela landet. Även om det tidigare hade funnits riktlinjer krävde urbaniseringen och de stora städerna en riksgiltig lösning på hur skolan skulle se ut och vilket stoff den skulle innehålla, vilket resulterade i mer utvecklade styrdokument. Skolkommitténs grund var att strukturera upp hur skolan och kyrkan skulle förhålla sig till den stora urbaniseringen och dess speciella behov som blev när många elever

³⁰ Skog-Östlin, K: *Pedagogisk kontroll och auktoritet: En studie av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring folkskollärarytbildningen, läroverkslärarutbildningen och lärarhögskolan*, Malmö 1984, s.22.

³¹ Skog-Östlin, 1984, s.22.

³² Florin, 1987, s.107.

³³ Florin, 1987, s.88-90.

samlades på samma ställe.³⁴ Att utveckla läraryrket sågs som en balansgång mellan de strömningar som upplysningstidens idéer kom med och staten som ville att lärarna skulle behålla och bevara den sociala ordningen som fanns i samhället. Trots påtryckningar från olika håll lyckades lärarkåren skapa en egen ideologi genom en slags tyst revolution under ledning av en person vid namn Fridtjuv Berg som både var skolman och politiker. Målet var att slå sig in bland de högre hierarkierna och få bort den oakademiska stämpel som lärarkåren likt trädgårdsmästare och andra arbetare hade.³⁵

Många lärare var politiskt aktiva under förra sekelskiftet, något som framförallt syntes tydligt under åren 1905 och 1906 när Fridtjuv Berg satt som ecklesiastikminister. Då genomfördes en rad djupgående reformer som gynnade lärarkåren. Bland annat infördes den efterlängttade löneregleringen som gjorde att lärare nu helt kunde livnära sig på sin lärarlön.

Fridtjuv Berg var en mycket flitig och aktiv person. Med en far som var folkskollärare kom han snabbt in i den professionaliserade skolvärden och dess politik. Berg utbildade sig till folkskollärare och var under sin arbetstid mycket aktiv inom Sveriges allmänna folkskollärförening. Han blev fort en av de främsta att arbeta med folkskollärarnas reform vilket gjorde att han även senare blev ecklesiastikminister och därmed kunde hjälpa sina kollegor till ett yrkesliv som gav dem högre levnadsstandard. År 1906–1911 satt Berg som ordförande i Folkundervisningskommittén, en styrelse som hade hand om folkskollärarnas utbildning, där han under denna tid var med om skolans reformation från kyrka till stat.³⁶

³⁴ Tegborg, Lennart, *Folkskolans sekularisering 1895–1909: upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*, Fören. för svensk undervisningshistoria, Stockholm, 1969. s.45.

³⁵ Florin, 1987, s.77,178.

³⁶ Tegborg, 1969, s.220.

2.4 År 1909

År 1909 är en milstolpe i skolans historia. Det var nämligen då som det administrativa sambandet mellan kyrka och skola bröts och skolans administrativa del föll på statligt bord.³⁷ I riksdagen samma år uppkom tendenser från vänsterpartierna vilket påverkade övriga partier. Vänsterpartierna var vid detta lag mer frisinnade och öppna jämfört med de mer högerstyrda partierna och ville få in en reform vilket de hade döpt till *Folkundervisningens reformering i praktisk riktning; folkskolans utveckling till bottenskola och ställande under sakkunnig lekmanledning*.³⁸ Svenska kyrkan i sig var splittrad i två delar i frågan huruvida kyrka och skola skulle delas. En del av kyrkan i kombination med väckelsens olika falanger ansåg att en delning mellan skola och kyrka var något som behövdes medan en mer konservativ del var emot.³⁹

Fridtjuf Berg var aktiv i många delar av folkskollärarnas professionalisering. Berg ansåg bland annat att folkskolan skulle vara under ledning av en folkskoleöverstyrelse, som skulle vara sammansatt av politiker och sakkunniga personer inom skolans område. Han pläderade för insättandet av folkskoleöverstyrelsen vid Allmänna svenska folkskolläraryremötet som hölls i Gävle år 1908. Bergs förmåga att uttrycka sig fick han flitigt använda sig av under pläderytelsen då han tydligt betonade att han inte alls var emot kristendomsundervisningen. Han menade att den snarare skulle främjas av en skola som var skild från kyrkan. Genom att skolan skulle få en egen folkskoleöverstyrelse som genom sin sammansättning skulle utveckla skolan. Berg var inte emot kyrkan men ville se en utveckling mot professionalisering. Att komma med nya tankar som inte helt var i linje med kyrkan var en fin balansgång mellan lärarnas vilja och kyrkans dominans. Därmed var det viktigt för Berg att uttrycka sig politiskt korrekt.⁴⁰

³⁷ Tegborg, 1969, s.14.

³⁸ Algotsson, Karl-Göran, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, Rabén & Sjögren, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1975, s.98.

³⁹ Tegborg, 1969, s.393.

⁴⁰ Algotsson, 1975, s.98,99.

2.5 Skolans styrning

Under perioden från 1700-talet och fram till mitten på 1800-talet var Luthers Lilla katekes det stoff som formade skolan. Från 1842 års folkskolestadga och fram till 1950-talets läroplansteorier utgick ecklesiastikdepartementet från de föreställningar som fanns i samhället om vad som skulle ingå i de första styrdokumentet. Utformningen av de allra första styrdokumentet bestod av ett slags fråga-svar-system vilken grundades i husförhören med tanke att bringa insikt hos alla, stora som små. Befolkningen fick till sig i förhören hur människan existerade i ett fördärv och hur hon som syndare behövde Guds hjälp att bli syndfri. Läsförmågan var till för att ta till sig den rätta läran och för att kunna värja sig mot syndarna som under 1700-talets senare hälft var pietisterna en av de första väckelserörelse som den lutheranska rörelsen satte sig mot.⁴¹

Under 1800-talets senare hälft började klyftan mellan kyrka och skola bli allt tydligare, bland annat på grund av väckelserörelserna. Syftet för den nya och upplysningsinspirerade skolan var att skapa en skola där ämnena hade tydligt innehåll och att bredda undervisningen från den tidigare enhetliga kristendomsundervisningen. Tanken var att få in alla betydelsefulla ämnen som eleverna kunde ha nytta av genom livet, så som exempelvis räkning och modersmål som på den tiden enbart var svenska. Ett skrivande och läsande folk kunde enligt Luther lättare ta till sig den så kallade rätta läran. Dock hade nya mål nu uppkommit i form av ett folk som behövde mer kunskap i ett urbaniserat samhälle där samhällsinformation spreds snabbare och därmed ställde mer krav på utbildningen. Fokus låg även på att minska klasskillnaderna så att arbetarklassens förutsättningar skulle förbättras och bli mer jämbördig i det mer industrialiserade Sverige där tanken om en jämlik värld började formas.⁴²

Olika versioner av katekesen har använts i undervisningen. Den Lindblomska katekesutvecklingen, som var en variant av katekesen, användes i skolan fram till 1878 vilken var präglad av upplysningens idéer och därefter användes den mer ortodoxa versionen vilken ärkebiskop A. N. Sundberg samt biskop E. G. Bring hade arbetat fram. Den ortodoxa versionen användes fram till 1919 då bibelläsning ersatte katekesen.⁴³

⁴¹ Lundgren, Säljö, & Liberg, 2014, s.47, 143.

⁴² Tegborg, 1969, s.28,29.

⁴³ Algotsson, 1975, s.29, 30.

Debatten kring katekesens position i styrdokumentet var en aktiv och långdragande process, inte minst från de frikyrkliga vilka var stora motståndare till katekesen i skolvärlden. Redan år 1900 hade P.P. Waldenström som var ledare för missionsförbundet skickat in en inlägga till ecklesiastikdepartementet där han argumenterade för varför Luthers Lilla katekes inte borde finnas med i kristendomsundervisningen. Bland annat menade han att katekesen hade brister i både den pedagogiska delen men också ur en konfessionell struktur. Waldenström ansåg att Bibeln istället borde vara den centrala delen i kristendomsundervisningen då Bibeln även låg till grund för de olika frikyrkliga inriktningarna och på så sätt skulle göra kristendomsundervisningen mer öppen för olika kristna trosinriktningar.⁴⁴ Staten utnyttjade den nya skolan som medel för att forma Sveriges unga medborgare till fromma och arbetsamma individer som skulle föra landet framåt i sin moderna utveckling.⁴⁵⁴⁶

⁴⁴ Algotsson, 1975, s.34.

⁴⁵ Florin, 1987, s.178.

⁴⁶ Richardsson, 2010, s.52-54.

3. Kristendomens plats i folkskolans nya styrdokument

”Normalplanen för undervisningen i folkskolor och småskolor, Af Kongl. Maj:t i nåder godkänd den 7 december 1900”⁴⁷ vilken är den fjärde normalplanen för den professionella skolan där ämnena som eleven ska lära sig står utskrivet i egna ämnesområden. Kristendomen är före 1878 helt dominerande i undervisningen då 1842 års folkskolestadga endast hade som krav på församlingarna om att de skulle hålla skola tillgänglig till socknens barn.⁴⁸

Nästa styrdokument som införs år 1919 är undervisningsplan för rikets skolor.⁴⁹

Undervisningsplan 1919 är mer förfinad, vilket också syns i uppbyggnaden då 1919 års läroplan är både mer öppen och mer specifik på samma gång. Debatten kring en ny läroplan hade pågått sedan sekelskiftet där åter igen Fridtjuv Berg var en av de främsta kämparna för att få in en ny läroplan i skolorna. I den nya läroplanen skulle bland annat kristendomsundervisningen få en mer historisk prägel samt bli mer öppen mot de olika frikyrkliga rörelserna som nu hade vuxit sig starka. Något som stärkte Bergs argument var Flädieaffären som utspelade sig under åren 1902–1903 i Skåne där en far vägrade sända sina barn till skolan eftersom han var baptist. Myndigheterna ville på grund av detta ta barnen och placera dem i ett annat hem vilket i sin tur gjorde att fadern tog med sina barn till Danmark för en friare utbildning. Diskussioner kring en friare religionsundervisning, vilket skulle innebära frihet inom de olika kristna åskådningarna, fördes på tal. Jakob Byström var aktiv inom baptistsamfundet såväl som ledamot av andra kammaren i riksdagen⁵⁰ under Flädieaffärens händelse, var en av dem som ville se en friare religionsundervisning.⁵¹

Diskussionerna kring en ny läroplan efter att normalplan 1900 hade satts i bruk, handlade främst om katekesens ställning i skolan. Många ville att katekesen skulle tas bort helt, andra ansåg att katekesen istället borde få en förändrad roll i läroplanen med en mer historisk prägel. Den moraliska aspekten i undervisningen ifrågasattes av de kyrkliga rörelsernas förespråkare. Diskussionerna handlade främst om vilken moral och prägel som borde läras ut i skolan. Sverige har en mycket stark kristen kultur vilket också gör att kristendomen har

⁴⁷ Normalplan, 1900, kristendomskunskap, <http://runeberg.org/skolplan/1900/0001.html>, (hämtad 2020-01-07) s. 7.

⁴⁸ Hartman, Sven G., *Hur religionsämnet formades*, *Livstolkning och värdegrund : att undervisa om religion, livsfrågor och etik.*, S. [212]-251, 2000, s.214-217.

⁴⁹ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/51541> (hämtad 2020-01-13).

⁵⁰ Under åren 1867–1970 hade Sverige en tvåkammarriksdag. Båda kammare hade samma befogenheter. 1970 ersattes tvåkammarriksdagen med en enkammarriksdag.

⁵¹ Algotsson, 1975, 36, 37, 43.

kunnat vara stor så länge i undervisningen. Mycket av kristendomens moral kunde vara kvar men att ha större acceptans var behövligt enligt de frikyrkliga förbunden. En god svensk skulle inte längre behöva vara samma sak som en god lutheran.⁵²

1918 kom det en motion från några socialdemokrater med P.E. Sköld i ledningen vilken krävde en konfessionslös religionsundervisning som innebar en religionsundervisning som inte var färgad av en viss religion, alltså oberoende av någon religion. Motionen menade på att det var en medborgerlig rätt att fritt bilda sig en egen uppfattning och att skolan inte skulle prägla barnen med något som deras föräldrar ansåg var fel. Motionen var inte ensam i sitt slag utan flera andra reformförslag hade kommit in, något som gjorde att folkskolöverstyrelsen offentliggjorde sitt förslag på den nya läroplanen i början av 1919, som sedan kombinerades med folkundervisningskommitténs förslag. Den 31 oktober lades den nya läroplanen till slut fram, två decennier efter den förra läroplanen och lika lång tid efter att debatten kring en mer öppen religionsundervisning hade börjat.⁵³

3.1. Jämförelse mellan läroplaner

Strukturen av de två styrdokumenterna ser mycket olika ut. Normalplan 1900 börjar med vilket innehåll som ska ingå i kristendomskunskapen för att sedan gå in på lärogången, alltså vilket stoff som bör tas upp under de olika läsåren. Eftersom skolan inte var enhetlig i sin struktur under 1900-talets första hälft, innehöll styrdokumenterna de former som kunde förekomma i skolan. Exempelvis innehöll undervisningsplan 1919 sju olika former för folkskolan som var framtagna för att folkskolorna ute i landet skulle fungera utifrån sin bästa förmåga.⁵⁴

Under titeln Metodiska anvisningar visar normalplan 1900 hur och när innehållet ska fördelas på de olika årskurserna. Bland annat ska de valda bibelorden läras in styckvis under första skoltimmen varje vecka för att sedan upprepas och läsas varje dag i kombination med den bön som avslutar dagens undervisning. Normalplan poängterar tydligt att läraren måste förbereda kristendomskunskapen väl och med noggrannhet för att hjälpa eleverna att förstå de bibliska texterna och dess innehåll med lätthet och tydlighet.⁵⁵ Undervisningsplan 1919 är

⁵² Algotsson, 1975, s.57,77.

⁵³ Algotsson, 1875, s.180, 181, 218.

⁵⁴ Normalplan, 1900, kristendomskunskap, s.8,9.

⁵⁵ Normalplan, 1900, kristendomskunskap, s.9, 10.

något annorlunda strukturerad. Här börjar man med att behandla målet i kristendoms-kunskapen, något som inte fanns i normalplan 1900, för att sedan utförligt beskriva vad som ska läras ut i de olika klasserna. Även här finns det flertalet olika former på hur skolgången kan se ut i olika delar av landet och beskrivningen är mycket mer utförlig än i normalplan 1900. Utförligheten beror på ett skifte i de föreställningar som nu existerade kring skolan och inläring. I undervisningsplan 1919 syns professionella spår där lärarens kompetens nu inte ifrågasätts. Undervisningsplan 1919 ger folkskolans lärare möjlighet att i större utsträckning välja innehållet men har en tydligare struktur kring hur stoffet ska läras ut.

3.2. Lärarens roll

Undervisningsplan 1919 har även anvisningar till läraren kring hur denne skall orientera sig i kristendomsundervisningen samt i undervisningen över lag. Lärarens roll tydliggörs och professionaliseras mer i undervisningsplan 1919. Läraren skall här utgå från vilken bakgrund eleven kommer ifrån, vilken numer inte nödvändigtvis behöver vara lutheransk, och vad eleven kan tidigare av religionen för att ge den bästa undervisningen. Om eleven inte har någon större erfarenhet är det viktigt att hen direkt orienterar sig i Bibeln för att kunna följa med i undervisningen. Det står också att läraren bör nogsamt akta sig för att nämna sådant som för en elev kan kännas som angrepp mot dennes åskådning. Det skall finnas acceptans mot oliktankande i klassrummet enligt undervisningsplan 1919.

Han bör därför vid sin undervisning sorgfälligt undvika allt, som kan verka såsom sårande angrepp på andras åskådning eller motverka uppkomsten hos lärjungarna av en vidhjärtad fördragsamhet mot olika tänkande.⁵⁶

Här syns alltså den första förändringen mot en mer varierad religionsundervisning och där modernare tankar kring Sveriges religionsfrihet börjar ta form. Anvisningarna påpekar även att det nutida samhället som undervisningsplanen skrevs i, har nu mer krav på tankefrihet för alla enskilda individer.⁵⁷ Liknande tankar finns inte nedtecknade i normalplan 1900, då mångfald fortfarande bara innebar kristen mångfald. När de nya kristna inriktningarna började få fäste i samhället krävdes det ändring även i skolornas styrdokument, både i struktur och innehåll.

⁵⁶ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.26.

⁵⁷ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.26.

3.3. Stoff

Normalplan 1900 består av fyra delar, bibelläsning med bibelord, bibliska berättelser, Luthers Lilla katekes samt psalmverser. Delarna är sedan jämnt fördelade över de fyra åren som folkskolan pågår. Bibelläsning skall ske varje dag medan övriga delar bör fördjupas och utvecklas för varje år. Normalplan 1900 ser lärarens roll som förmedlare av Guds budskap när det gäller kristendomsundervisningen, något som utvecklas och förändras när undervisningsplan 1919 införs i skolorna.⁵⁸

I första klassen för A-formen sjukklassig skola i undervisningsplan 1919 ska eleven bland annat lära sig enkla berättelser ur evangelierna som är muntligt meddelade från lärarinnan och som ska främja den grundläggande kristna synen hos barnen. Eleven skall också lära sig morgon-, afton-, och bordsböner. Under andra klassen skall eleverna få utveckla sin förståelse för de enkla berättelserna i en litet fylligare version samt berättelser ur Gamla testamentet. Tredje året är till för berättelser i kronologisk ordning ur Gamla testamentet samt psalmverser, vilken sedan byggs på under år fyra med kronologiska texter ur evangelierna. Här nämns inte katekesen alls utan det är upp till läraren att välja och besluta vilka delar som ska hanteras i undervisningen. År fem fortsätter med berättelser kring Jesu tal samt stycken ur Apostlagärningarna.⁵⁹

Utöver bibelord skall eleven även lära sig bibliska berättelser, både från Nya och Gamla testamentet. Även här är normalplan 1900 tydlig med vad läraren helst ska hinna med under skolåren. De bibliska berättelserna är till för att ge eleverna en sammanhängande kunskap i kristendomens historia. Texterna som noteras för normalplan 1900 är över två hela sidor och berör allt från Kain och Abel, till Jesus födelse samt korsfästelse. De bibliska berättelserna ska fördelas över folkskolans år och även här ska delarna repeteras i början av nytt läsår.⁶⁰

Anvisningarna i undervisningsplan 1919 poängterar att undervisningen ska vara enhetlig och följa en röd tråd vilken eleven kan koppla samman Jesus, hans liv och verk med kristendomens historia, dess reformationer och skapande. Bibelläsningen är fortfarande den

⁵⁸ Normalplan, 1900, kristendoms kunskap

⁵⁹ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.19, 20.

⁶⁰ Normalplan, 1900, kristendoms kunskap, s.17-19.

centrala delen i kristendomsundervisningen vilken enbart ska fördjupas av lärarens kunskap och hantering av ämnet.⁶¹

Båda styrdokumenterna uppmanar till åskådlighet och att lärarna ska använda sig av bilder i undervisningen för att underlätta inläringen. Normalplan 1900 menar på att eleven med hjälp av karta bör orientera sig med de kristna länderna.⁶² Undervisningsplan 1919 rekommenderar att läraren använder sig av bilder i samband med historiska personer och kristendomens utveckling, exempelvis en bild ur reformens historia eller utifrån kristendomens missioner.⁶³

3.4. Luthers Lilla katekes och Jesus

Under sjätte och sjunde läsåret syns en tydlig förändring mot tidigare kursplan, normalplan 1900. Här skall eleven utöver de lämpliga bibeltexterna även studera kyrkans historia där bland annat reformationen skall inkluderas och där Luthers Lilla katekes även ska studeras som ett historiskt objekt. Katekesen har varit betydelsefull för Svenska kyrkans formande med grund i hur Luther tolkade och uppfattade bibeltexterna. Eleven skall även få studera berättelser och skildringar av olika personer och händelser som har format kristendomen, både det religiösa och det sedliga livet under olika tider.⁶⁴

Enkla berättelser och bilder ur kyrkans historia, däribland berättelser och bilder ur reformationens historia. I anknytning till sistnämnda: läsning av Luthers lilla katekes såsom ett historiskt uttryck för Luthers uppfattning av kristendomens huvudstycken.⁶⁵

Luthers Lilla katekes är en av de tydligare saker vars användningsområde har förflyttats och förändrats i läroplanen. Här ovan visas Luthers Lilla katekes i förhållande till undervisningsplanen 1919 där texten används som hjälpmedel och ett historiskt exempel till att kunna viktiga delar av Bibeln och tron som behövs inför kommande konfirmation. I jämförelse med hur Luthers lilla katekes ska hanteras i normalplan 1900 syns skillnaderna tydligt.

⁶¹ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.27.

⁶² Normalplan, 1900, kristendoms-kunskap, s.24.

⁶³ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.28,29.

⁶⁴ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.20.

⁶⁵ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.20.

Budorden, trosbekännelsen, Herrens bön,
instiftelseorden till döpelsen inläras enligt ordalydelsen i
Luthers lilla katekes och, där så ske kan, i anslutning
till lämpliga bibliska berättelser.⁶⁶

Utöver den del av katekesen som hanterar trosbekännelsen och som därmed ska tas så tidigt i skolan som möjligt, ska hela katekesen gås igenom under skolåren. Innan nya delar av katekesen ska hanteras i undervisningen, ska läraren repetera föregående stycken så att det fästs i elevens minne. Detta är särskilt viktigt vid början på ett nytt läsår.⁶⁷

De mer fördjupande kunskaperna som exempelvis Jesu bergspredikan ska först hanteras i de högre klasserna efter att eleverna besitter en god grundkunskap. Däremot kan eleven ta del av de kristna högtiderna och kyrkoåret samt bör gärna få en bakgrund och förklaring till varje högtid.⁶⁸ Jesu bergspredikan var det stoff som ersatte katekesen i den moraliska aspekten, något som främst frikyrkorna hade strävat mot.⁶⁹

3.5. Moral

De bibelstycken som enligt undervisningsplan 1919 ska användas i undervisningen ska läraren själv välja ut där betoningen på elevens möjlighet att kunna ta in stycket ligger i fokus. Enkelhet, åskådlighet och livfullhet är något som anvisningarna i undervisningsplan 1919 menar att läraren bör eftersträva i sin undervisning. Eleven ska få en helhetsbild av Bibeln. Lösryckta delar är svårt för eleven att hantera vilket enligt anvisningarna även bör undvikas. När bibeltexter ska läras in ordagrant, utifrån vad läraren anser att eleven bör kunna, är det viktigt att texterna har ett enkelt språkbruk och är korta för enkel inläring. Det är viktigt att läraren ger eleven tillräckligt med tid för att lära in texten korrekt.⁷⁰

Valet av bibelstycken och av vad som i övrigt ingår i kristendomsundervisningen skall ske så, att barnen på det åldersstadium, som är i fråga, kunna tillgodogöra sig det religiösa och sedliga innehållet däri.⁷¹

⁶⁶ Normalplan, 1900, kristendoms kunskap, s.10.

⁶⁷ Normalplan, 1900, kristendoms kunskap, s.24.

⁶⁸ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919 s.28, 29.

⁶⁹ [undervisningshistoria.se, skolans religiösa historia, https://undervisningshistoria.se/skolans-religiösa-historia-om-overgangen-fran-statlig-kristendom-till-statlig-religionskritisk-sekularism/](https://undervisningshistoria.se/skolans-religiösa-historia-om-overgangen-fran-statlig-kristendom-till-statlig-religionskritisk-sekularism/), (hämtad 2020-02-15).

⁷⁰ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.26, 27.

⁷¹ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.26.

Citatet kommer från anvisningarna i undervisningsplan 1919 som visar att det inte finns några direkta riktlinjer kring vilka bibelstycken som ska användas, utan det lämnades till läraren att avgöra vad eleverna skulle lära sig. Jämfört med normalplan 1900 där det står exakt vilka delar av Bibeln som ska vara med. "Till ledning vid valet af psalmer ur psaltaren meddelas följande förteckning: "⁷² Normalplan 1900 ger tydliga linjer, även om just de bibelord som står i läroplanen inte i sig är ett krav visar de att bibelläsningen utgår från citat som ska passa till barn vilka ska formas till fromma och gudsfruktande barn: "Såsom en fader förbarmar sig öfver barnen, Så förbarmar sig Herren över dem som frukta honom."⁷³

Citatet ovan är från Ps. 103:13. som är ett av de 23 bibelord som normalplan 1900 anser är viktiga för barnen i folkskolan att lära sig utantill. Här syns det att det är tanken kring kristendomsundervisningen är att uppfostra barnen till goda och laglydiga arbetare med gudsfruktan, något som var målet för undervisningen och syns tydligt med de bibelcitat som har valts ut för att användas för barnen. Bibelorden visar på hur viktigt det var under sekelskiftet att forma eleverna in i den kultur och riktning som ansågs bäst enligt den näst intill helt rena religionsskola som det faktiskt var under 1800-talet och fram till 1909 då skolans administrativa samband med kyrkan bröts.⁷⁴

Gudsfruktan handlade om auktoritet och att följa dem som hade auktoritet för att inte överskrida samhällets gränser och lagar, något som är kärnan i all typ av samhällsuppfostran.⁷⁵ Bland annat ingår det i normalplan 1900 att i kristendomskunskapen även beskriva faran med både tobak och rusdrycker samt människans plikt jämt mot djuren.⁷⁶ Tanken om att fostra eleverna till god moral fanns kvar när 1919 års undervisningsplan träder i kraft. Däremot är det uttryckt på annat vis och innehåller inte längre gudsfruktan som utgångspunkt. Precis som genom alla förändringar i olika styrdokument fram till nutid, förändras och uttrycks istället den moraliska tanken i undervisningsplanens mål.

⁷² Normalplan, 1900, kristendomskunskap, s.17.

⁷³ *Biblia*, Karl XII:s bibel, Ps. 103:13.

⁷⁴ Tegborg, 1969, s14.

⁷⁵ Skogar, Björn, *Kristendomsundervisningen i 1900-talets svenska skola - Några teologiska ansatser*, Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads universitet, Pedagogisk Forskning i Sverige 1999 årg 4 nr 4 s 305–326 issn 1401-6788, <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1075/926> (hämtad 2020-01-31) s.317.

⁷⁶ Normalplan, 1900, kristendomskunskap, s.25.

Kristendomsundervisningen i folkskolan har till uppgift att på ett sätt, som kan främja lärjungarnas religiösa och sedliga utveckling, giva dem en efter deras mottaglighet och behov anpassad kunskap om kristendomens uppkomst, innehåll och utveckling.⁷⁷

Här i undervisningsplanen för 1919 benämns uppfostran i religiositet och god moral som religiös och sedlig utveckling. Undervisningen skulle nu vara mer anpassad för ett mer modernt samhälle där flera olika grenar av kristendomen ska få uttryckas. Medan normalplanen för 1900 enbart nämner kristendomen som en enhetlig religion utifrån Svenska kyrkan och Luthers Lilla katekes, visar undervisningsplanen för 1919 att kristendomen har förändrats över tid och har nu flera olika inriktningar och ska även studeras utifrån ett historiskt perspektiv, något som läraren bör ta hänsyn till.⁷⁸

Det är av synnerlig vikt, att undervisningen i kristendom, utan att den därvid förlorar i allvar eller stadga, bedrivs så, att den icke kommer i strid med det nutida samhällets krav på tankefrihet för de enskilda individerna.⁷⁹

⁷⁷ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.19.

⁷⁸ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919 s.26.

⁷⁹ Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919, s.26.

4. Analys och diskussion

Hur kan man då besvara uppsatsens andra frågeställning? Vilka om några spår kan man se av lärarnas professionalisering i jämförelse mellan normalplan 1900 och undervisningsplan 1919?

Syftet med styrdokument är att skapa en enhetlig struktur för skolorna över hela landet. Det gör att de moderna teorier som framkommit kring läroplanerna under 1960-talet även i viss mån kan appliceras på normalplan 1900 och undervisningsplan 1919. Exempelvis visar undervisningsplan 1919 tydligare strukturer än vad normalplan 1900 gjort, vilket visar på en utveckling i den struktur som ecklesiastikdepartementet vill uppnå. Att styrdokument avspeglar de föreställningar som finns om kunskap visas i styrdokumentens förändring mellan normalplan 1900 och undervisningsplan 1919.

Aristoteles kunskapsformer episteme, techne och fronesis går att urskilja i undervisningen. Kristendom är av formen fronesis, något som även överskrider ämnesområdena då moralen präglar all undervisning. Utöver det finns techne i form av hushållskunskap och episteme som bland annat matematik. Centralt till undervisningen i kristendom finns även en etisk kunskap där färdigheten är att kunna förhålla sig till den kristna kulturen som finns i Sverige.

Kristendoms kunskap i relation till episteme har olika betydelser mellan normalplan 1900 och undervisningsplan 1919. Normalplan 1900 ser Svenska kyrkan som den utgångspunkt vilken samhället är strukturerad utifrån. Det finns ingen annan religion eller livsåsådning att ta hänsyn till i styrdokumentet än den luthersk/protestantiska som Svenska kyrkan tillhör. Därmed ska eleven lära sig trosbekännelsen och aktivt recitera den på lektionen under lärarens anvisningar. Det ska tilläggas här att så inte var fallet ute i verkligheten. Att frikyrkliga inriktningar och andra religioner fanns visste man om. I undervisningsplan 1919 är inte Svenska kyrkan längre det som kristendomsundervisningens ska utgå ifrån. Här får styrdokumentet en ny faktisk kunskap vilken är den nya mer varierade kristendomen med olika trosinriktningar. Undervisningsplan 1919 hänvisar därmed till det man då vet om den faktiska kunskapen inom religion vilken är hur dess utveckling har sett ut genom åren, något som eleven ska studera i kristendomsundervisningen.

Den samhällseliga strukturen och ekonomin är ofta det som ligger till grund för hur styrdokumentet är strukturerat och vad som ingår i undervisningen. Ett exempel på detta är den kultur som omger skolan, vilken i Sverige under den aktuella tiden för min studie, fortfarande har kristna värderingar men som är på väg att reformeras. Kristendomen har

under lång tid präglat det svenska samhället men börjar under 1800-talet ta ett steg tillbaka och förändras i sitt kulturella uttryck. Även i dagens skola syns kristendomens inflytande trots att kristendomen inte har varit offentlig statsreligion sedan 20 år tillbaka. 20 år är en kort tid jämfört med de dryga 1 000 år som kristendomen varit i Sverige.

Utvecklingslinjerna från dagens styrdokument kan urskiljas i normalplan 1900 och undervisningsplan 1919. Samtidens kulturella strukturer där ytterliga religionsyttringar ville få plats visas i styrdokumentets ändring. Även den politiska ändringen syns där politikerna valde att till undervisningsplan 1919 ge lärarna mer frihet att själva med sin kompetens inom området avgöra vad elevena bör kunna. Att strukturen förändras under införandet av utvecklingsplan 1919 visar på hur utvecklingsplan 1919 har blivit påverkad av normalplan 1900. En läroplan ersätts med en ny när den dåvarande upplevs ha brister eller inte längre passar in eftersom läroplanen speglar samhället.

Skillnaderna mellan styrdokumenterna syns tydligt, inte minst kring den del som läroplanen anser är viktigast, nämligen upplägget. I normalplan 1900 står innehållet för den mer ordagranna och utförligt beskrivna delen medan i undervisningsplan 1919 är lärarens roll mer central. Här syns alltså professionaliseringens avtryck tydligt. Folkskollärarna har efter 1919 själva ansvar över elevernas kunskapsintag då det efter professionaliseringen ansågs att folkskollärarna själva hade kunskap om vad som var bäst för eleverna att lära sig. Däremot har folkskollärarna tillgång till tydliga riktlinjer kring hur folkskolläraren ska hjälpa eleven att ta till sig all kunskap. Även om läraren har friare och större ansvar om vad som skall läras ut till eleverna i kristendomsundervisningen, finns det fortfarande ett innehåll att ta hänsyn till. Vid införandet av utvecklingsplan 1919 ändrades stoffet till ett mer kunskapsbaserat innehåll som fokuserar på sammanhängande röd tråd där förståelse för innehållet är grundläggande.

Att styrdokumenterna och bedömningen nu skulle utgå från elevens förståelse för innehållet visar också på hur föreställningarna om hur undervisningen bör gå till. Utantillinlärningen togs i stort sett bort från utvecklingsplan 1919 och eleven skulle nu få en mer djupgående kunskap. Skolundervisningen gick från minnesövningar och fokuserade istället mer på orsak och verkan samt hur läraren kan utveckla elevens kognitiva förmåga, något som också kan kopplas till läraryrkets professionalisering.

Katekesens roll speglar hur skolan har förändrats mellan normalplan 1900 och undervisningsplan 1919. Normalplan 1900 lägger mycket kraft vid utantillinlärning, inte

minst vad gäller Luthers Lilla katekes som utgjorde huvuddelen av kristensomskunskapen. Katekesen är ytterligare en betydelsefull del som får en ändrad ställning när utvecklingsplan 1919 införs. I normalplan 1900 skall eleven lära sig delar av katekesen utantill. Utantillinläringen i normalplan 1900 visade på en stark konfessionell prägel. I denna del av normalplan 1900 visas det hur lärarens ansvar förändras till utvecklingsplan 1919. Från sekelskiftet och fram till undervisningsplan 1919s införande är det många politiskt aktiva lärare som ville få bort katekesen från religionsundervisningen, däribland Berg. Även om det fanns en drivande kraft i lärarens professionalisering, är det snarare frikyrkan som är den drivande kraften bakom katekesens förändrade ställning enligt min studie. Argumenteringen kring katekesen handlade främst om att man ville lyfta fram Bibeln som det centrala stoffet i religionsundervisningen eftersom Bibeln var det centrala även för det frikyrkliga inriktningarna.

Katekesen tillhör den lutheranska grenen av kristendomen där Svenska kyrkan ingår. De som inte tillhör Svenska kyrkan ansåg att stoffet i katekesen var irrelevant. De ville istället att Bibelläsning med fokus på Jesus skulle vara det nya stoffet i kristendomsundervisningen. Jesus var och är den förenande punkten i kristna trosinriktningar vilket gjorde att Jesus och Bibeln passar bättre som central del i stoffet. Bland annat togs både trosbekännelsen och inläringen av hela katekesen bort i utvecklingsplan 1919 där katekesen istället skulle ses ur ett historiskt perspektiv. Eleverna skulle fortfarande ha kunskap kring katekesen och hur texten har påverkat samhället enligt utvecklingsplan 1919.

Jesus nämns enbart i samband med de bibliska berättelserna i normalplan 1900 vilket är ytterst sparsamt jämfört med i undervisningsplan 1919 och det är en tydlig skillnad mellan styrdokumentet. I undervisningen mellan år 1900 och år 1919 skall eleven lära sig sammanhängande berättelser kring kristendomens historia och Jesus liv. Jesus är en tydlig skillnad mellan styrdokumentet. Väckelserörelsernas påverkan på studier och samhälle syns i den mer bibelcentrerade utvecklingsplanen från 1919 där Bibeln i stor utsträckning har ersatt katekesen. Jesu enkla lära var frikyrkans moraliska stoff, precis som katekesen var för Svenska kyrkan. Tankegångarna kring Jesus och hans lära går ofta i koppling till Gud och hur han trofast följer människan genom livet och fram till döden. Här blir alltså Jesus en slags moralisk kompass som ska visa barnen hur de ska förhålla sig till Guds kompromisslösa kamp mot synden.

Att Jesus har fått större utrymme i stoffet anser jag beror på den förändrade synen på frikyrkan i samhället än att professionaliseringen skulle vara den drivande kraften. Däremot var professionaliseringen och de drivande, exempelvis Berg, aktiva i att skapa en skola som passade alla. Det fanns aktiva aktörer inom professionaliseringen som ville ha en mer konfessionell skola även om den skulle vara avskild från kyrkan. Waldenström var en av dem som däremot ansåg att Jesus och Bibeln skulle vara det centrala stoffet för en god undervisning. Det ska dock tilläggas att Waldenström var högt uppsatt i missionsförbundet, vilket innebar att hans tankar troligtvis låg i linje med frikyrkans argument. Byström var ytterligare en politiker som hade rötter i en frikyrka. Byström och Waldenström är exempel som visar hur det var fram till förra sekelskiftet då politikerna ofta var kristet religiösa. Under 1900-talet öppnades politiken upp och allt fler politiker hade en mer sekulariserad syn på samhället.

Det vi idag kallar för etik och moral i undervisningen samt värdegrund i läroplanen, var i normalplanen 1900 kopplat till gudsfruktan för att forma eleverna in i den kristna tron och skapa arbetsamma individer som 'varken stjälar eller ljugar'. Gudsfruktan handlade om auktoritet och att inte överskrida samhällets gränser och lagar, något som är kärnan i all typ av samhällsuppföstran och även i normalplan 1900 kan studeras som den dolda läroplanen. Föreställningarna kring vad som var viktigt i normalplan 1900 och som man har kunnat följa genom de olika styrdokumenterna är just skolans plikt att fostra eleverna till goda individer för samhället. I undervisningsplan 1919 byts ordet Gudsfruktan ut mot "främjande av religiös och sedlig utveckling", vilket står i målet för kristendomsundervisningen i undervisningsplan 1919. Den dolda läroplanen är fortfarande att fostra eleverna till arbetsamma individer men handlar mer om att skapa medborgare som har en god moral mot varandra. Jesus moral är en produkt av frikyrkornas argument angående Katekesens ställning i tidigare styrdokument.

Lärarkyrkans professionalisering gjorde att lärarens moraliska ansvar förändrades, från förmedlare av Guds ord till att uppfostra och forma barnens sedliga utveckling. Som visat i tidigare kapitel ska läraren ta hänsyn till olika religiöst tänkande, fortfarande enbart kristen pluralism, men ska inte bete sig på ett sådant vis att det kan såra någon eller upplevas kränkande. Det visar också på att den kulturella strukturen i samhället nu hade ändrat riktning på ett sätt att det blev synligt även i skrift, något som är viktigt att notera.

Utöver den moraliska gudsfruktan fanns även konfirmandundervisningen, vilken utgick från katekesen, med i kristendomsundervisningen. Frikyrkorna var emot att katekesen även skulle

ingå i den moraliska delen av kristendomsundervisningen. Med utvecklingsplan 1919 slog frikyrkans vilja igenom och den moraliska strukturen var istället baserad på Jesu bergspredikan för en mer allmän moralisk struktur.

Tankefriheten var en del av undervisningsplan 1919 som var helt ny och innebar en stor reform jämfört med föregående styrdokument. Läraren skulle nu balansera kristendomens innehåll, samtidigt som nutida krav på kristen pluralism kräver öppna diskussioner. Kraven på lärarens didaktiska kompetens har här ökat vilket gör att professionaliseringen har fått större fäste. Samtidigt ges frikyrkan en större plats i kristendomsundervisningen.

En del i lärarens professionalisering var att utveckla och förbättra lärarens utbildning. Den statliga folkskoleinspektionens införande gjorde att kravet på lärarna ökade och därmed även kravet på deras utbildning. Folkskolöverstyrelsen stod för hur läraren skulle utbildas samt vilket stoff som var viktigt att inkludera i utbildningen. 1860-talets reformer i folkskolläraernas utbildning ändrade syftet för lärarens utbildning från kristligt sinne till att det endast skulle utbildas lärare till rikets folkskolor. Syftningsändringen visar att kyrkans ställning till läraren är förändrad och att fokus nu ska ligga på en god utbildning för barnen.

Förändringen sker gradvis och 40 år senare syns det förändringar mellan normalplan 1900 och undervisningsplan 1919. Undervisningsplan poängterar att läraren själv ska avgöra vilket stoff som är viktigt att ta med, alltså förutsätts det här att läraren har kunskap och erfarenhet som ska användas. Normalplanen har inte den strukturen utan inkluderar det som politikerna ansåg var viktigt, något som kan ha färgats av ecklesiastikministern som under normalplan 1900s införande var Nils Claëson (1848–1910). Nils Claëson tillhörde den politiska högern medan Värner Rydén som var ecklesiastikminister under 1919 tillhörde den politiska vänstern. Deras politiska tillhörighet har troligtvis påverkat styrdokumentens struktur.

Lärarens utbildning är den del som främst är påverkad av professionaliseringen. Delar som moral, kunskap att välja rätt stoff och pedagogisk uppfostran handlar alla om att läraren har fått rätt utbildning. Undervisningsplan 1919 är formulerad på ett sådant sätt att det förutsätts att Folkskolläraren har en utbildning. En utbildning som har sin grund i lärarkårens professionalisering.

Det har gått över hundra år sedan undervisningsplan 1919 infördes. I reflektion till hur undervisningen i Sveige ser ut idag påbörjades en ny era för religionsundervisning med undervisningsplan 1919. Styrdokumentet började öppnas upp och en friare religionsyttring

erbjöds. Skolan i sig utvecklades och läraryrket tas på stort allvar där det numer krävs upp till fem års högskoleutbildning för att få undervisa elever. Läraryrket kommer fortsätta utvecklas och likaså styrdokumentet. Nya föreställningar kring utbildning och inläring kommer uppstå och kanske är det någon om hundra år som studerar läroplan gy11 med kommande styrdokument i relation till den utveckling som sker i läraryrket idag. Vilka skillnader som hittas då kan bara framtiden utvisa.

Referenser

Litteratur:

- Algotsson, Karl-Göran, *Från katekestvång till religionsfrihet: debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, Rabén & Sjögren, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1975
- Almén, Edgar, *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*, Univ., Skapande vetande, Linköping, 2000
- Biblia*, tryckt hos Otto Uhlström, Stockholm år 1905
- Broady, Donald, *Den dolda läroplanen*, Krut, Göteborg, 2007
- Dahlberg, Hans, *Vårt 1800-tal: hundra omvälvande år*, Bonnier, Stockholm, 2003
- Dahm, Oscar Elis Leonard, Skolmästarkonst. Antydningar för lärare och skolinspektörer af O. E. L. Dahm, kollega.: Jemte ett bihang, innehållande några drag ur svenska bildningsanstaltarnas historia och nu gällande författningar rörande *folkskolan.*, Kalmar. Hos Aug. Westin. 1846., 1846
- Ehrman, Bart D., *Did Jesus exist?: the historical argument for Jesus of Nazareth*, 1st ed., HarperOne, New York, 2012
- Evertsson, Jakob, "Folkskoleinspektionen och moderniseringen av folkskolan i Sverige 1860-1910", *Historisk Tidskrift (S)*., 132:4, 624-651, 2012
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-61497>
- Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*, Umeå universitet, 1987
- Furseth, Inger & Repstad, Pål, *Religionssociologi: en introduktion*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005,
- Hartman, Sven G., "Hur religionsämnet formades", i *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik.*, S. [212]-251, 2000

- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720–2018: böndernas och arbetarnas tid*, Sjätte upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019
- Isacson, Maths & Morell, Mats (red.), *Industrialismens tid: ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*, 1. uppl., SNS förl., Stockholm, 2002
- Isling, Åke, *Kampen för och mot en demokratisk skola 1 Samhällsstruktur och skolorganisation = [Social structure and school organization]*, Sober, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1980
- Isling, Åke, *Kampen för och mot en demokratisk skola 2 Det pedagogiska arvet*, Sober, Stockholm, 1988
- Lindmark, Eva, *Läroplaner och andra styrdokument före 1970 [Elektronisk resurs]*, 11. uppl., rev. 2009, Stockholms universitetsbibliotek, Stockholm, 2009
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-8464>
- Lundgren, Ulf P., Säljö, Roger & Liberg, Caroline (red.), *Lärande, skola, bildning: [grundbok för lärare]*, 3., [rev. och uppdaterade] utg., Natur & kultur, Stockholm, 2014
- Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor*, Norstedt, Stockholm, 1900
<http://runeberg.org/skolplan/1900>
- Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, utfärdad år 1889*, Göteborgs universitet, <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/57506>,
- Richardsson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*, 8. rev uppl., Studentlitteratur, Lund, 2010
- Skogar, Björn, *Kristendomsundervisningen i 1900-talets svenska skola - Några teologiska ansatser*, Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads universitet, Pedagogisk Forskning i Sverige 1999 årg 4 nr 4 s 305–326 issn 1401-6788,
- Skog-Östlin, K: *Pedagogisk kontroll och auktoritet: En studie av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring*

folkskollärautbildningen, läroverkslärautbildningen och lärarhögskolan,
Malmö 1984.

Tegborg, Lennart, *Folkskolans sekularisering 1895–1909: upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*, Fören. för svensk undervisningshistoria, Stockholm, 1969

Undervisningsplan för rikets folkskolor: Kungl. Maj:ts kungörelse angående undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919., Smålandspostens boktryckeri AB, Växjö, 1923

Wahlström, Ninni, *Läroplansteori och didaktik*, Andra upplagan, Gleerup Utbildning AB, Malmö, 2016

Digitala källor

Kristendomsundervisningen med särskild hänsyn till förhållandet kyrka-stat, SOU 1964:30,
<https://lagen.nu/sou/1964:30#sid1-img>

Läraryrket, lärarbrist, <https://www.lararforbundet.se/taggar/lararbrist> (Hämtad 2020-02-17)

Skolmuseet.se, skolhistoria i årtal, http://www.skolmuseet.se/skolans_historia.htm

Undervisningshistoria.se, skolans religiösa historia, <https://undervisningshistoria.se/skolans-religiosa-historia-om-overgangen-fran-statlig-kristendom-till-statlig-religionskritisk-sekularism/>

Undervisningshistoria.se, folkskolestadga, <https://undervisningshistoria.se/folkskolestadgan-175-ar-vad-innebar-den/>

World Values Survey,

<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>
(hämtad 2020-02-04)